

ПАМ'ЯТІ КОЛЕГИ

ОДИН ІЗ ПІОНЕРІВ ПЛАСТИЧНОЇ ХІРУРГІЇ НА ЗАКАРПАТТІ

Дорогі колеги! Відтепер вам доведеться працювати на репутацію 15 років. Потім вона спрацює на вас [4].

Цими словами завершив свій виступ перед випускниками медичного факультету Ужгородського державного університету герой цього нариса, голова Державної екзаменаційної комісії далекого 1958 року. А його власна кар'єра – хірурга, вченого, педагога – склалася дещо незвично: один із учнів професора Н.А. Богораз, він у 1940 році першим на теренах СРСР “успішно в експерименті провів реплантацію кінцівки” [3], тобто “успішно пришив собаці відрізану в неї ж ногу” [13], зшиваючи поетапно вени, артерії і нерви [5]. Пізніше на пропозицію вчителя переключився на проблему трансплантації кадаверної щитоподібної залози при гіпотіреозі. Та спочатку охарактеризую його вчителя, перефразувавши відомий вираз: “скажи, хто твій вчитель, і я скажу, хто ти”.

Теоретичні та практичні розробки проф. Н.А. Богораз (1874–1952) багато в чому визначили розвиток відновної хірургії. Варто нагадати, що він є автором низки операцій, названих його іменем, серед яких – пересадка верхньої брижової вени у нижню порожнисту, реплантація руки, артродез гомілково-ступневого суглоба [1], сегментарна остеотомія [17]. Богораз – автор фундаментального двотомника “Вос-

становительная хирургия” (1948–1949 рр.), який не втратив актуальності, а за точністю викладу матеріалу, скрупульозністю бібліографічних посилань перевершує чимало сучасних видань.

У 1926 році Богораз здійснив вдалу пересадку щитоподібної залози у вигляді трансплантата на судинній ніжці від пацієнтки з базедовою хворобою 14-літній дівчині, хворій на кретинізм, після якої за 6 місяців пацієнтка виросла на 14 см (!) [20]. Цей матеріал [5], поданий на з'їзді російських хірургів, справив велике враження на делегатів і викликав жваву дискусію [17]. У “Казанском медицинском журнале” № 23 за 1927 рік опублікована його робота з гомотрансплантації щитоподібної залози людини із застосуванням судинного шва [28]. А в 1929 році Богораз вже вдався до пересадки на судинній ніжці гіпофіза карликам для збільшення їх зросту [5].

За дорученням Богораз [2] його учень, про якого тут йдеться, провів чимало експериментальних ауто- і гомопластичних пересадок щитоподібної залози у собак за методикою вчителя, добившись їх приживлення [28]. Та водночас ці експерименти показали, що навіть аутоотрансплантат, пересаджений собаці без зшивання судин, піддається дегенеративним змінам вже у першу добу і гине протягом 10 діб [9], не кажучи вже про гомотрансплантати. Вчений дійшов висновку, що “питання про пересадки упирається на лише в уміння боротися із білковою несумісністю гомопластичних тканин, але і в методику пересадок” [9]. Вдосконалюючи відомі методики, в 1938 році розробив на їх основі власну, за якою із плечовою артерією він з'єднавав комплекс тканин у складі частини щитоподібної залози і фрагменту сонної артерії, поміщаючи цей комплекс підшкірно на медіальній поверхні плеча. Вдосконалену методику хірург застосував при не менш, ніж 11 трансплантаціях залози у Ростові-на-Дону [2] та 5 – в Ужгороді [20].

Але пора вже відкрити інкогніто мого героя. **Валентин Львович Хенкін** (1901–1973) – а йдеться саме про нього – був, за характеристикою Євгена Вереша, – “високоінтелігентною людиною, блискучим педагогом, талановитим вченим” [4]. Четвертого вересня 1950 року очолив кафедру шпитальної хірургії в УЖДУ [6], а з першого вересня 1951 р. по 1953 р. одночасно із завідуванням кафедрою був деканом медичного факультету [3, 4] (з часу заснування факультету був на цій посаді шостим).

У річному звіті обласної лікарні за 1951 рік знаходимо таке:

“З початком навчального року (1951–1952 рр.) керівництво хірургічним відділенням у зв'язку з відходом проф. Караванова А.Г. передано проф. Хенкіну В.Л.” [8]. “Зав хірургічним відділенням, дмн проф. Хенкін В.Л. – він же зав. кафедрою шпитальної хірургії, декан медичного факультету Держуніверситету. Кваліфікований хірург школи Богораз, гарний педагог” [7].

Поява другого професора (з 1949 року кафедрою і клінікою завідував проф. А.Г. Караванов) на хірургічній базі ОКЛ спричинила вимушену реорганізацію, вірніше перерозподіл “сфер впливу”. За свідченням ветерана-уролога Вольфа Іткіса, хірургічне відділення розподілили між професорами так: крилом В-5 (нинішня урологія) керував проф. Хенкін, відповідно крилом В-6 (нинішня 2-а хірургія) – проф. Караванов. Але така ситуація тривала недовго: незабаром Караванов виїхав до Калініна (нині – Тверь, Російська Федерація), де отримав кафедру у медінституті. Згодом став головним хірургом МОЗ УРСР.

А ось короткі біографічні відомості з “доужгородського” періоду В.Л. Хенкіна [3].

Народився 12.04.1901 у Ростові-на-Дону (далі – Ростов). Після закінчення гімназії у 1918 р. – доброволець Червоної Армії, учасник громадянської війни. Впродовж 1921–1926 рр. – студент медичного факультету Ростовського або Північно-Осетинського* університету, згодом – клінічний ординатор при кафедрі шпитальної хірургії (далі – КШХ), а з 1930 р. по 1938 р. – лікар-практик (хірург в Адигеї, відповідальний хірург лікарні невідкладної допомоги у Ростові). У 1938 році зарахований за конкурсом на посаду асистента КШХ (зав. каф. проф. Н.А. Богораз), а в 1939 р. після захисту кандидатської дисертації обраний доцентом цієї ж кафедри. Під час фінської кампанії (1939 р.) – провідний хірург евакошпиталю, по завершенні бойових дій повертається на попереднє місце роботи. Впродовж 1941–1945 рр. – армійський хірург, багато оперує, переважно поранених із пошкодженням судин. У 1947 році опублікував монографію “Ранения кровеносных сосудов” [26], в 1950 р. у Ростові захистив докторську дисертацію “Пересадка щитовидной железы” [4, 10]**.

Таким чином представник відомої хірургічної школи Валентин Хенкін прибув до Ужгорода з багатим теоретичним та практичним досвідом із різних проблем хірургії, зокрема відновної та патології щитоподібної залози, про що свідчить короткий перелік його ранніх наукових публікацій [21, 23–26]. На Закарпатті він продовжував активно оперувати, зокрема зробив кілька пересадок щитоподібної залози [20].

Високий професіоналізм Валентина Львовича залишився у спогадах його сучасників, учнів, колишніх студентів медичного факультету. Професор Михайло Полажинець у розмові зі мною згадав свої асистенції Хенкіну при філатовських пластиках, пересадці щитоподібної залози на плече, “панцирному” серці, в ході якої оператор повністю видалив серцеву сорочку. За свідченням доцента Василя Плахотнюка, Хенкін добре володів методикою стеблистої пластики за В.П.Філатовим, вдало застосовував її, наприклад, при хірургічному лікуванні гермафродитизму, скориставшись методикою Богораз – “відтворення статевого члена за допомогою філатовського стебла і хрящової пластинки” [1, 2]. Резюме “правої руки” хірургів кількох поколінь Михайла Шепи з цього приводу, яке й мені свого часу довелося почути від нього, було лаконічним: “із Терези учинив Віктора” (у паспорт однієї із пацієнток, а після операції – пацієнта, на основі медичної довідки було внесено відповідні зміни).

Доцент Андрій Микита розповів мені, що під час навчання на IV-му курсі йому пощастило асистувати професору Хенкіну при пульмонектомії, злипливому перикардиті, пластиці післяопераційної грижі з використанням капронової сітки. За його ж словами Хенкін вдавався до алотрансплантації паращитоподібних залоз на судинній ніжці при їх випадковому видаленні іншими хірургами в ході струмектомії. Цю останню інформацію підтвердив і ветеран закарпатської хірургії кандидат наук Дезидерій Петнегазі.

Іван Гебей, кандидат наук, що до 1977 року завідував хірургічним відділенням ЦМКЛ Ужгорода, у 1965 році розповів журналісту про випадок, коли при пораненні серця “юнака врятував проф. Хенкін, зробивши справді унікальну операцію... це була рідкісна в умовах Ужгорода операція...” [18]. Тут доречно згадати, що ще далекого 1931 року Хенкіну вдалося успішно захити рану серця, а в 1932 р. – виконати реконструктивну операцію з приводу аневризми стегнової артерії [3].

Валентин Хенкін очолював факультет протягом 4-х семестрів; за цей час відбулися три випуски лікарів. За його керівництва зміцнилася і розширилася матеріально-технічна база, з'явилися перші аспіранти (акушер-гінеколог, терапевт, хірург), набула розвитку науково-дослідницька робота, в т.ч. студентська: у 1952/1953 навчальному році працювало 16 гуртків [4].

За Верешом у 1953 році Хенкін “звільнився за власним бажанням і відбув до Чернівців” [4], де

* За С. Верешом [4] Хенкін вчився у Північно-Осетинському університеті, а за журналом “Клінічна хірургія” [3] – в університеті Ростова-на-Дону. Доводиться довіритися С. Верешу, оскільки він посилається на “особисту (тобто, особову – прим. авт.) справу” Хенкіна [4].

** Захист докторської дисертації джерело у журналі “Клінічна хірургія” [3] датує 1949 роком.

– за однією з версій – “очолив кафедру факультетської хірургії” [15], за іншою – з 1955 р. завідував кафедрою шпитальної, а з 1962 р. – факультетської хірургії [3]. За свідченням проф. Полажинця кафедру шпитальної хірургії у Чернівцях Хенкін зайняв за конкурсом у 1955 році. Цю інформацію вважаю достовірною, оскільки проф. Хенкін був керівником аспірантури і кандидатської дисертації майбутнього першого професора-хірурга з числа закарпатців, який з питань захисту дисертації навідувався у Чернівці до свого керівника. Виходить, що рік від'їзду з Ужгорода (1953 р.), наведений у публікації Вереша [4], помилковий. До цього можна додати, що як керівник кандидатської дисертації В.Я. Плахотнюка у 1967 році В.Л. Хенкін вже значиться завідуючим кафедрою факультетської хірургії Чернівецького медінституту.

Мене зацікавила причина від'їзду Хенкіна з Ужгорода, оскільки всі, з ким я розмовляв, стверджували, що тут він почував себе комфортно. За свідченням проф. Полажинця причина переходу Хенкіна до Чернівецького медінституту, яку він сам йому назвав, була цілком прозаїчною: у ті роки в університетах, на відміну від медичних інститутів, не зараховувався лікарський стаж, що негативно впливало на розмір пенсії, а Хенкіну на той час виповнилося 54 роки...

Професор Хенкін і після від'їзду з Ужгорода підтримував зв'язки з нашим університетом, публікувався у “Наукових записках УжДУ” [20, 22, 24], був запрошений головою ДЕК (1958 р.). Саме до випускників 8-го випуску медичного факультету УжДУ він, як голова комісії, звернувся зі словами, наведеними в епіграфі.

Упродовж 15 років очолював Чернівецьке обласне товариство хірургів, був членом правління Республіканського, членом редакційної ради журналу “Клінічна хірургія”. Під його керівництвом виконано 3 докторські та 14 кандидатських дисертацій. Сам Хенкін опублікував 70 наукових праць, в т.ч. 2 монографії [3].

Відомостей про родину у мене небагато. За словами проф. Полажинця дружина Хенкіна була педагогом, син – фізиком. Якось у розмові з нашим відомим хірургом Георгієм Улиганцем з'ясувалося, що брат Валентина Хенкіна був відомим московським актором. Цю інформацію підтвердили проф. Полажинець та мукачівський уролог Михайло Кушнір, а її можливе письмове підтвердження цілком випадково я знайшов у тижневику “Совершенно секретно” [27]: у Московському Театрі сатири “грали популярні актори: Хенкін, Лепко, Дмитрієв”, а тоді “ще невідомий Папанов приходив за лаштунки дивитися, як грає Хенкін”. І все ж заради справедливості мушу зазначити, що мені достеменно невідомо, чи у цій замітці йдеться саме про брата “нашого” Хенкіна.

Доцент Андрій Сочка у розмові зі мною згадав, що лекції Хенкін читав без конспекта, вільно і красномовно; йому запам'яталася й улюблена присказка професора: “Спешка хороша при ловле блох”.

Валентин Львович відкрився мені ще й з іншого боку. За свідченням проф. Полажинця Хенкін у молоді роки захоплювався боксом, мав навіть розряд із цього виду спорту. А ужгородський ветеран-травматолог Йосип Журкі, що вчився у Чернівецькому медінституті, передав мені почуте від самого Хенкіна під час лекції: проходячи клінічну ординатуру в Ленінграді, він у вечірній час підробляв акробатом у цирку.

Яким є внесок В.Л. Хенкіна в розвиток закарпатської хірургії? Не претендуючи на повноту та вичерпність своїх висновків, можу констатувати наступне.

Насамперед професор Валентин Хенкін – один з “чудової сімки” відомих учнів засновника реконструктивної хірургії на теренах СРСР, професора Богораз, проявив свій талант педагога, вченого, різносторонньо обдарованого хірурга-практика на самому початку становлення – *in statu nascendi** – багатопрофільної хірургії на Закарпатті.

Не можна не взяти до уваги, що за діапазоном оперативних втручань він не поступався провідним місцевим хірургам західної хірургічної школи, проводячи вельми складні на той час операції на черевній порожнині, легенях і серці. Щодо трансплантології, то тут йому не було рівних.

Окремо слід зазначити, що Хенкін розкрив перед своїми колегами та учнями теоретичні й практичні можливості реконструктивної хірургії, знайшовши в Ужгороді послідовників, один із яких – доцент Василь Плахотнюк – обрав для себе саме цей хірургічний фах і, досягнувши на цій ниві певних успіхів, передав естафету своїм учням.

Заслугує на увагу й те, що потрапивши до Ужгорода вже сформованим вченим і педагогом, проф. Хенкін привніс до клініки певний академізм, подавши добрий приклад для наслідування своїм учням і молодшим колегам. І все ж слід констатувати, що розробки Богораз та одного з його учнів Хенкіна в галузі трансплантації щитоподібних та парашитоподібних залоз, не раз успішно застосовані ними на практиці, не знайшли послідовників в Ужгороді і хірурги мого покоління, ставши

* Плахотнюк В.Я. Некоторые вопросы гомотрансплантации кожи. Дисс. канд... Ужгород, 1967. – 270 с.

* *In statu nascendi* (лат.) – у стані зародження, в момент утворення [16].

свідками кількох випадків помилкового видалення паращитоподібних залоз при струмектоміях, під час чергування набували досвіду пункції глибоких вен стегна (поверхневі вени були недоступні через рубцювання від частих проколів) для введення препаратів кальцію таким пацієнтам при гіпокальціємічних нападах, техніку яких розробили доценти Петро Мізун та Василь Плахотнюк [29]. А між тим, саме успішні алотрансплантації тканинних комплексів залоз внутрішньої секреції свого часу заклали підвалини сучасних технологій, серед яких можна згадати застосування органних ксенокультур щитоподібної та прищитоподібної залози при лікуванні гіпотиреозу та гіпопаратиреозу шляхом трансплантації їх пункційним методом [12].

Валентин Львович Хенкін залишив на Закарпатті гарні спогади про себе. Помер у Чернівцях 1973 року, проживши 72 роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богораз Н.А. / БМЭ // Главн. ред. Б.В. Петровский. – 3-е изд. – Т.3. (Беклемишев – Валидол). – М.: Сов. Энциклопедия, 1976. – 272 с.
2. Богораз Н.А. Восстановительная хирургия: В двух томах. – Т. II. – М.: Медгиз, 1948. – 263 с.
3. Валентин Львович Хенкин: К 70-летию со дня рождения // Клин. хирургия. – 1973. – № 1. – С. 87.
4. Вереш Є.І. Хронологія перших деканів медичного факультету Ужгородського державного університету (1945–1953) // Науковий вісник Ужгородського університету, серія “Медицина”. – Вип. 5. – 1998. – С. 150–153.
5. Гнилорыбов Т.Е., Филатов А.Н. Принципы пластической и восстановительной хирургии // Многотомное руководство по хирургии в 12-ти томах / Общая хирургия. Т. II. Ред. В.И. Стручков – М.: Медгиз, 1964. – С. 529–566.
6. Гранчак І.М., Довганич О.Д., Сливка В.Ю., Турияница В.В. Осередок освіти, науки, культури: Ужгородському державному університету – 50 років. – Ужгород, 1995. – 83 с.
7. ДАЗО. ФР-256, оп.2, од.зб. 59, арк. 13, 14.
8. ДАЗО. ФР-256, оп.2, од.зб. 59, арк. 29.
9. Демихов В.П. Пересадка жизненно важных органов в эксперименте. – М.: Медгиз, 1960. – 259 с.
10. Докторские диссертации русских и советских хирургов 1725–1975: Краткий библиографический указатель / М.П. Бурых, В.Л. Околов. – Харьков, 1981. – 168 с.
11. Долгош С.С., Криванич Д.В., Воронич М.В. Развитие хирургической науки в Советском Закарпатье: К 70-летию Великого Октября. – Ужгород, 1988. – 12 с. Д 15179
12. Долот В.Д., Турчин І.С., Дроздович І.І. Ксенотрансплантація органної культури щитоподібної залози як метод лікування гіпотиреозу // Матеріали ХХ з'їзду хірургів України. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – Т.2. – С. 418–420.
13. Кованов В.В. Призвание. 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1973. – 559 с.
14. Колесов В.И. История хирургии // Многотомное руководство по хирургии. – Т. I. Общая хирургия / Ред. тома Панкратьев Б.Е. – М.: Медгиз, 1962. – С. 17–89.
15. Кишко А.М. Развитие медицинской науки в Закарпатье за 20 лет советской власти // Матеріали ХХІ наукової конференції Ужгородського державного університету. Серія біологічна та медична. Видавництво Київського університету, 1967. – С. 22–28.
16. Латинско-русский словарь / Сост. Малинин А.М. – М: Госуд. Изд-во иностр. и нац. словарей. – М., 1952. – 763 с.
17. Околов В.Л. Николай Алексеевич Богораз: К 100-летию со дня рождения // Хирургия. – 1974. – № 2. – С. 146–148.
18. Сухан Ю.С. Серце на долоні // Закарпатська правда. – 1965. – 25 квітня.
19. Турчин І.С., Дроздович І.І., Бугаєв В.М., Сидоренко Л.М. Використання ксенотрансплантації органної культури прищитоподібних залоз в лікуванні гіпопаратиреозу // Матеріали ХХ з'їзду хірургів України. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – Т.2. – С. 383–384.
20. Хенкин В.Л. Лечение недостаточности функции щитовидной железы // Научные записки. Ужгородского государственного университета. – Т. XV. – Изд-во Львовского госуниверситета, 1955. – С. 79–96.
21. Хенкин В.Л. Автопластическая пересадка щитовидной железы // Хирургия. – 1940. – № 2.
22. Хенкин В.Л. Врожденный вывих бедра и его хирургическое лечение // Научные записки Ужгородского госуниверситета. – Т. XIX. – Изд-во Львовского госуниверситета, 1956. – С. 13–19.
23. Хенкин В.Л. Гомопластическая пересадка щитовидной железы // Хирургия. – 1946. – № 5.
24. Хенкин В.Л. Некоторые вопросы этиологии зубной болезни (На основании изучения зубной болезни в Закарпатье) // Научные записки. Ужгородского государственного университета. – Т. XV. – Изд-во Львовского госуниверситета, 1955. – С. 3–18.
25. Хенкин В.Л. Пересадка щитовидной железы // Сб. научных тр. Гл. воен. госп. ВС СССР им. акад. Н.И. Бурденко. – М., 1947.
26. Хенкин В.Л. Ранения кровеносных сосудов. – Ростиздат, 1947.
27. Щеглов Д. Последнее лето Папанова // Совешенно секретно. – 2003. – Март. – С. 22 – 24.
28. Этюды по теории и практике гомотрансплантации у млекопитающих / Под ред. М.И. Ефимова. – М.: Медицина, 1966. – 224 с.
29. Fedinec A.V., Plachotnjuk B.J., Mizun P.G. Něcteré zvláštnosti infúzni léčby určité skupiny popálených // Čas. Lek. čes., 1971. – Т. 110, № 28–29. – С. 679–680.

Йосип Турак, ветеран хірургії.